

ГОДИШНИКЪТ НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТЪ
ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТЪ
КНИГА XVIII, 3.

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITÉ DE SOFIA
FACULTÉ HISTORICO-PHILOLOGIQUE
TOME XVIII, 3.

РАЗВОЙ

НА

КЛАСИЧЕСКАТА ФИЛОЛОГИЯ

ОТЪ

Д. ДЕЧЕВЪ

LE DÉVELOPPEMENT

DE

LA PHILOGIE CLASSIQUE

PAR

D. DETCHEV

СОФИЯ 1922

Названието на дисциплината „класическа филология“, чийто развой искамъ тукъ накратко да обрисувамъ,¹ произлиза отъ *φίλος*, което ще рече „любящъ“, „обичащъ“, и *λόγος*, което значи не само „думи“, „разговоръ“, но и „наука“, „знание“, „образование“. И затова първоначално у гърците *φιλολογία* и *φιλόλογος* сж означавали: 1) разговорчивостъ и 2) ученолюбие, любознателностъ, образованостъ. Обаче отъ Платона (427—347 г. пр. Хр.) насамъ почва да прѣобладава второто значение, съ огледъ къмъ което атицистътъ отъ II вѣкъ сл. Хр. Фринихъ обяснява думата *φιλόλογος* като *ὁ φίλων λόγους καὶ σπουδάζων περὶ παιδείαν*, т. е. като такъвъ, който обича науката и залѣга за образованието. Затова Аристотель (384—322 г. пр. Хр.) въ своята книга „Проблеми“ схваща въпроситѣ, които се отнасятъ до четенето, реториката, стилистиката и историята като *ἅσα περὶ φιλολογίαν*, т. е. като такива, които се отнасятъ до образованостъта. Александрийскиятъ ученъ Ератостенъ (276—194 г. пр. Хр.), който е проявилъ най-разнообразни научни интереси и е боравилъ едновременно съ философия, математика, география и литература, самъ се е нарекълъ *φιλόλογος* т. е. „ученолюбивъ“, „любознателенъ“, и това сжщото прозвище е било дадено на римския реторъ и граматикъ Л. Атей (86—29 г. пр. Хр.), *quia multiplici variaque doctrina censebatur*, както бѣлѣжи Светоний (de gramm. 10). Стра-

¹ Вспителна лекция, четена на 19 октомври 1921 г. При съставянето ѝ съмъ ималъ наржки слѣднитѣ съчинения: Ulrichs, Geschichte der Philologie 1892; Gudeman, Geschichte der klass. Philologie 1909; Hartel, Ueber Aufgaben und Ziele der klassischen Philologie, 1890; Usener, Philologie und Geschichtswissenschaft, 1882; Wendland, Philologie und Geschichte въ Neue Jahrbücher für das klassische Altertum 1917, 1 Heft; Gercke und Norden, Einleitung in die Altertumswissenschaft, I B., 1912; Boeckh, Encyclopädie und Methodologie der philol. Wissenschaft 1886; Hirzel, Ueber die Stellung der klassischen Philologie in der Gegenwart, 1888.

бонъ (63 г. пр. Хр. — 19 г. сл. Хр.) назовава членовете на Александрийския музей, които сж били не само граматисти, но и математици, физици, географи и пр., съ изрече *οἱ τοῦ Μουσείου μετέχοντες φιλόλογοι ἄνδρες* т. е. ученостлюбиви мъже, които имат дѣлъ въ Музея. Най-сетнѣ у Плутарха (46—120 г. сл. Хр.) *φιλολογία* и *φιλολογεῖν* е изобщо писменото и устно занимание съ въпроси изъ областта почти на всички науки. И тъй въ края на античността думитѣ *φιλολογία* и *φιλόλογος* означаватъ само „любознателност“, „ученостлюбие“, „образованост“ и по смисълъ се доближаватъ до понятията „полиистория“ и „полиисторъ“. И тѣ сж минали съ това значение и у Марцианъ Капела, автора на енциклопедията отъ IV вѣкъ сл. Хр. „De nuptiis Philologiae et Mercurii“, на която почива обучението въ сръдновѣковния *quadrivium* и *trivium*. А тъй като въ врѣме на възраждането античната писменостъ е била източникъ на всѣкакъвъ видъ познания, то заниманието съ нея е прѣдставяло въ сжщностъ полиистория и затова е било тъй сжщо наричано *φιλολογία*, както личи и отъ позива на френския хуманистъ Guil. Budé (1467—1540 г.) „De philologia“, дѣто подъ филология се разбира проучването на античната писменостъ като първоизворъ на всички науки. Така смисълътъ на думата *φιλολογία* въ врѣме на възраждането се промѣня, и тя почва да означава не толкова „ученостлюбие“ и свързаната съ него „полиистория“, колкото заниманието съ писмеността и културата на древнитѣ гърци и римляни, което поради своето възпитателно и обществено значение е било наричано тъй сжщо *studia humaniora* или *studia humanitatis*. Но и това значение на думата *φιλολογία* е било обречено да прѣтърпи още една промѣна, и то въ края на XVIII вѣкъ, когато именно е била подложена на научно изслѣждане писмеността и културата и на други народи. Оттогава подъ филология се разбира изобщо науката за духовния животъ на всѣки културенъ народъ и наспроти това се говори вече за класическа филология, за индийска, египетска, германска и пр.

Основитѣ на филологическата наука сж поставени въ началото на хеленистическата епоха, т. е. въ края на IV вѣкъ сл. Хр. Тогава именно творческата мощъ у гърцитѣ е била значително отслабнала, и тѣхнитѣ погледи сж били вече извърнати къмъ великитѣ майстори на миналото, които почватъ

се издирятъ, проучватъ и подражаватъ. Отчасти подъ влиянието на това настроение, отчасти отъ желание да прѣвърнатъ своята столица — Александрия — въ грѣцки културенъ центъръ, Птоломей I (323—285 г. пр. Хр.) и неговитѣ наследници сж учрѣдили тамо двѣ огромни библиотеки, въ които сж били прибрани всички запазени до тогава съкровища на грѣцката книжнина, и сж осигурили материалната издрѣжка на голѣмъ брой учени, които сж могли така да се отдадатъ изцѣло на своитѣ изслѣждания. Прѣди всичко самото каталогизиране на книгитѣ е дало поводъ да се прояви и развие въ доста голѣма степенъ чисто филоложка дѣйностъ, тъй като то е налагало да се установи авторството на отдѣлнитѣ съчинения, да се опрѣдѣли врѣмето, когато сж били написани, и да се подраздѣлятъ на части поне по-голѣмитѣ произведения. Но съ това александрийскитѣ библиотекарѣ не сж могли да се задоволятъ. Подчинявайки се на духа на врѣмето, тѣ сж поискали: 1) да установятъ първоначалния текстъ на старитѣ творения, който е билъ пострадалъ отъ безконтролното прѣписване прѣзъ цѣли вѣкове, и да го прѣиздадатъ въ исправна форма, 2) да облекчатъ четенето и разбирането на новитѣ рѣкописи, които щѣли да замѣнятъ старитѣ, 3) да прѣцѣнятъ естетически самитѣ творения, и тъй сж създали самата филология. Използувайки резултатитѣ на дотогавашното занимание съ езика и литературата, което се е насочвало изключително отъ реторично-стилистични и логично-диялектични съображения, тѣ сж се опитали да установятъ извѣстни правила за отдѣлянето на думитѣ и за службата на прозодичнитѣ и прѣпинателнитѣ знаци, каквито не сж били употребявани въ старитѣ рѣкописи, да си уяснятъ особеноститѣ на диялекта и езиковата употреба у отдѣлнитѣ писатели, да създадатъ отъ наблюдението на литературния езикъ научна граматика и да обосноватъ извѣстни мѣдища за естетична прѣцѣнка на литературнитѣ творения. А тъй като послѣдната дѣйностъ се е считала на първо врѣме за най-важна, тѣ сж се нарекли отначало *χοιτιχοί* (*χοίτις*, отъ дѣто е произведена тая дума, значи „сжда“, „цѣня“, „прѣцѣнявамъ“). Обаче по-сетнѣ, когато прѣиздаването на старитѣ писатели и тѣхното обяснение е добило по-голѣмо значение, тѣ сж се назовали *γραμματικοί*, съ други думи такива, които се занимаватъ съ тъй наречената *γραμματική*, т. е. съ науката

за писмеността, за литературата (*γραμματα*, отгдѣто произлиза *γραμματικός* и *γραμματική*, означава „писмена“ и писменост“, „литература“).

За сѣщински създатели на филологическата наука могат да се смѣтатъ александрийскитѣ библиотекари Зенодотъ отъ Ефесъ (ок. 325—260 г. пр. Хр.), Аристофанъ отъ Византия (ок. 257—180 г.) и Аристархъ отъ Самотрака (217—143 г.). Текстовата критика е била създадена отъ Зенодота, който е отбѣлѣзвалъ отклоненията на текста въ рѣкописитѣ на Омира, избиралъ най-добритѣ четения и отстранявалъ многобройнитѣ грѣшки на старитѣ рѣписвачи. Той е открилъ съ Омира началото на цѣла редица критически издания, които сж характерни за александрийскитѣ граматичи, Аристофанъ е допълнилъ и развилъ понататѣкъ изкуството на текстовата критика, като въвелъ за тая цѣль особени знаци (*σημεῖα*) и рѣиздалъ освѣнъ Омира и грѣцкитѣ лирици. Той е написалъ уводи (*ὑποθέσεις*) къмъ трагедитѣ, въ които дава кратки свѣдѣния за фабулитѣ имъ, за първото имъ рѣдставяне и за естетическата имъ стойностъ, и е положилъ началото на ексегезата, като е написалъ обяснения къмъ текста на Еврипида. Аристархъ, който е издалъ и снабдилъ съ критически знаци Омира, Хезиода, Архилоха, Алкея и Пиндара, и написалъ коментарии и къмъ неиздадени отъ него автори, е надминалъ съ съвършенството на текстовата критика и на ексегезата двамата свои рѣдходници, та рѣдставя кулминационната точка въ разволя на александрийската филология. Това личи между другото и отъ дошлигѣ до насъ схолии къмъ Омировия текстъ, които свѣдочатъ, че той ревностно и особено сполучливо е изслѣдвалъ езиковитѣ форми, специалното значение на думитѣ, митологията у поета, хорографията на Троя и старинитѣ на херойското врѣме. Той е установилъ осемтѣ части на рѣчѣта и е застѣпвалъ възгледа за езиковата аналогия, т. е. за правилното словомѣнение, като е приемалъ, че има и изключения отъ него.

Въ извѣстна противоположностъ къмъ александрийскитѣ граматичи стои Пергаменската школа, на чело на която е стоялъ Кратосъ отъ Малосъ, съврѣменникъ на Аристарха. Разполагайки сѣщо съ голѣма библиотека благодарение на щедростта на Аталидитѣ, които не сж искали да останатъ по-назадъ отъ Птолемеевцитѣ, пергаменцитѣ сж проявили въ сравнение

съ александрийцитѣ много по-голѣмъ интересъ къмъ реалиитѣ на античния животъ. Освѣнъ това тѣ сж проучвали писмеността не като самоцѣль, както въ Александрия, а като срѣдство, за да установятъ правила за стила и езиковата употреба, които да важатъ за слѣднитѣ поколѣния. И затова тѣ сж постигнали чувствителни резултати въ областта на литературната и художествената критика и сж рѣдпочитали да се наричатъ по-скоро *κριτικοί*, отколкото *γραμματικοί*. Кратесъ и неговитѣ ученици сж класифицирали прозаитѣ и художницитѣ, докато александрийскитѣ граматичи сж сторили това съ поетитѣ. Изобщо понятието за образцови писатели е създадено отъ грѣцкитѣ граматичи. Досежно езика пергаменцитѣ сж се придръжали о възгледа на стойка Хризипъ (роденъ ок. 280 год. пр. Хр.), който въ противовѣсъ на Аристарховата аналогия е изтѣквалъ аномалията като присѣща на езика, и затова тѣ сж поставяли на първо мѣсто не школската граматика, която почивала на обобщение и водила къмъ нормиране на езика, а авторитета и езиковата употреба на писателитѣ, въ чиито творения се отразява вѣчно развиващиятъ се езикъ. Въ всѣки случай двѣтѣ граматически школи сж се взаимно допълвали и сж гонѣли, както става ясно отъ казаното до тукъ, една и сѣща цѣль — да запазятъ творенията на родната класическа литература и да съдѣйствуватъ за всестранното имъ разбиране. И затова у тѣхъ е достигнала доста голѣма висота формалната филология, която се свежда главно къмъ критика на текста и ексегеза. Напротивъ реалната филология е била извънредно слабо застѣпена. Доказателство за това ни поднася между друго и обстоятелството, че древността не е могла да ни даде нито една история на литературата, а само живописи на отдѣлни писатели и монографии върху произхода на нѣкои литературни видове.

Какъ сж схващали, впрочемъ, самитѣ грѣцки граматичи своята филоложка дѣйностъ, която назовавали *γραμματική*, т. е. наука за писмеността, става ясно и отъ компендия на Дионисий Тракиеця (170—90 г. сл. Хр.), който е билъ ученикъ на Аристарха. Той ни дава тая дефиниция: *γραμματική ἐστὶν ἐμπειρία ὅς ἐπὶ τὸ πᾶν τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ συγγραφεῦσι λεγόμενων*, т. е. „граматиката е въ по-голѣмата си частъ емпирично познание на това, което се срѣща у поетитѣ и прозаитѣ.“ Другъ грѣцки граматикъ Тиранионъ отъ Амисъ

който е билъ учителъ на латинския ученъ отъ I вѣкъ пр. Хр. Маркъ Теренций Варонъ, дѣли граматиката на слѣднитѣ четири части: *διωρθωτικόν* (*μέρος*), *ἀναγνωστικόν*, *ἐξηγητικόν*, *κοιτικόν*; съ други думи оня, който борави съ граматиката, трѣбва прѣди всичко да бжде въ състояние да коригира текста, слѣдъ това технически да го прочете, послѣ да го обясни и най-сетнѣ естетически да го прѣцѣни.

До края на II вѣкъ слѣдъ Хр. е имало способни и продуктивни граматизи, чието филоложко обяснение — *γραμματικὴ ἐξηγήσις* — е обхващало всички именити писатели и било въ онова врѣме тѣй разпространено, както сега коментариитѣ къмъ античнитѣ писатели. Но слѣдъ това настѣпва упадѣкъ въ граматическитѣ занятия и се почва дѣйността на компилаторитѣ и ексцерпторитѣ, докато най-сетнѣ съ създаването на източно-римската империя грѣцката филология е намѣрила сигуренъ подслонъ. Въ Византия старогрѣцки остава дворцовъ, черковенъ и писменъ езикъ, покрай който народниятъ езикъ е нѣмалъ никакво значение. Затова тамо погледитѣ сж били извърнати къмъ грѣцкитѣ класици, и видни византийци, като Фотий (IX в.), Свидасъ и Кефаласъ (X в.), Евстатий (XI вѣкъ), Триклиний (XIV в.) и др., сж ги изучавали и сполучили да запазятъ голѣма часть отъ творенията имъ, които безъ тѣхното усърдие биха загинали. Колкото и низко да стоятъ византийскитѣ филолози въ сравнение съ грѣцкитѣ граматизи, все пакъ тѣхнитѣ заслуги сж доста голѣми, тѣй като не сж оставили да умре окончателно грѣцката филология и сж я спасили за нуждитѣ на по-новото врѣме.

У римлянитѣ филологията си е пробила пжтъ заедно съ останалото грѣцко образование въ късната александрийска епоха, когато вече подъ влиянието на грѣцката литература тамо се е създала една доста крупна национална книжнина. Голѣмъ потокъ, за да се присади филологията на италийска почва, е далъ пергаменскитѣ граматикъ Кратесъ отъ Малосъ, който билъ дошълъ въ Римъ прѣзъ 169 г. пр. Хр. и държалъ рѣчи по своята дисциплина, масово посѣщавани отъ образованитѣ римляни. И затова първиятъ бѣлѣжитѣ латински граматикъ Л. Емиль Стилонъ (ок. 150—90 г. пр. Хр.) е билъ подъ влиянието на Пергаменската школа, като се е застѣпвалъ за аномалията въ езика и се е интересувалъ доста отъ реалиитѣ на по-стария латински животъ. Но наскоро слѣдъ това грама-

тикътъ Дидимъ, който е живѣлъ въ I вѣкъ пр. Хр., е прѣнесълъ въ Римъ принципитѣ на александрийската школа, и подъ нейното влияние тия, които тамо сж се занимавали съ писмеността, били наречени въ онова врѣме *litterati* или *litteratores* — дословенъ прѣводъ на грѣцкото *γραμματικὴ*, а самото имъ звание било извѣстно подъ названието *litteratura* — сжщо дословенъ прѣводъ на грѣцкото *γραμματικὴ*. Обаче наскоро латинскитѣ думи сж били изтикани отъ грѣцкитѣ, но въ замѣна на това тѣ сж минали у европейскитѣ народи. Влиянието на Александрийската школа се долава вече у видния латински филологъ М. Теренций Варонъ (роденъ около 116 г. пр. Хр.), който е писалъ върху латински езикъ, римски старини, изкуство и литература, а сжщо и върху Плавта. Той опрѣдѣля граматиката, както Дионисий Тракиецътъ: *grammatica est scientia eorum, quae a poetis historicis oratoribusque dicuntur, ex parte maiore*, и добавя въ духа на Александрийската школа: *grammaticae officia constant in partibus quattuor: lectione, enarratione, emendatione et iudicio*. Въпрѣки това у римлянитѣ се забѣлѣзва въ противоположностъ на грѣцкитѣ доста силна тенденция да се схване граматиката като *scientia recte loquendi (et scribendi)*, както показва това и Квинтилианъ (35—93 г.), който въ своята *Institutio oratoria* се разпростира върху тая техническа часть на античната граматика много повече, отколкото върху останалитѣ ѣ части, каквито сж литературното обяснение и естетичната прѣцѣнка. Изобщо значението, което ние обикновено даваме на думата „граматика“, може по-скоро да се сведе къмъ нейната употреба въ латинския езикъ, отколкото въ грѣцкия.

Латинската филология, която прѣслѣдвала сжщитѣ цѣли както грѣцката, е достигнала своя разцвѣтъ въ I вѣкъ сл. Хр., когато сж живѣли най-бѣлѣжититѣ латински граматизи Асконий Педиянъ и Маркъ Валерий Пробъ. Първиятъ е коментиралъ рѣчитѣ на Цицерона, а вториятъ е издалъ и обяснилъ Вергилия, Хорация и Лукреция, като си е послужилъ съ Аристарховитѣ критически знаци. Отъ III вѣкъ сл. Хр. латинската филология запада, и ако слѣдъ сгромолясането на римската империя (476 в.) сж могли все пакъ да се запазятъ латинскитѣ автори и часть отъ латинската филология, това се дължи въ доста голѣма степенъ на влиянието на свети Йеронимъ (роденъ около 348 г.) и свети Августинъ (354—430 г.).

Тѣ не сж застанали враждебно срѣщу езическата писменостъ, както Тертулианъ (160—230 г.), но сж искали да я помирятъ съ християнството и да я поставятъ въ услуга на новото учение. Въ това отношение е допринесълъ извънредно много и видниятъ държавникъ Касиодоръ (роденъ ок. 490 г.) съ своята енциклопедия *Institutiones divinarum et saecularium libri II*, въ която, прѣдавайки отдавна установената систематика на филологическата дисциплина, съвѣтва монаситѣ да прѣписватъ стари ржкописи. Благодарение на това въ мѣнастиритѣ, които сж били срѣдища на противоположенъ на античното езическо образование миросгледъ, сж били прѣписвани прѣзъ срѣднитѣ вѣкове старитѣ ржкописи, и така сж били запазени творения а на латинскитѣ класици чакъ до началото на възраждането, когато царящиятъ до тогава схоластиченъ духъ е трѣбвало да отстѣпи прѣдъ вѣянията на новото време.

Поради цѣлъ купъ политически и икономически условия, при които се е развилъ животътъ въ Италия отъ XII вѣкъ насамъ, тамо въ началото на XIV вѣкъ се е почувствувала тѣснотата на срѣднѣвковния свѣтъ, чийто миросгледъ е почивалъ върху едностранчиво пригодената за цѣлитѣ на църквата философия на Аристотела, и противъ схоластичното образование, което, имайки за основа енциклопедията на Марцияна Капела отъ IV вѣкъ, е свеждало всичко къмъ интереситѣ на църковната йерархия и догматика, се е разразило едно силно движение, което е намѣрило своя душникъ въ класическата литература на античнитѣ народи, гдѣто чисто човѣшкото е било силно застѣпено. И затова още първитѣ дѣйци въ тая епоха Петрарка (1304—1374 г.) и Бокачио (1313—1375 г.), сж се заели да издирятъ ржкописитѣ на латинскитѣ автори, да ги изнесатъ отъ мѣнастиритѣ, гдѣто главно се намирили, и чрѣзъ прѣписване да ги направятъ достояние на по-голѣмъ кржгъ мирски лица. Въ тая насока сж дѣйствували и по-сетнѣшнитѣ хуманисти, отъ които особень успѣхъ въ издирване на латински ржкописи е ималъ Поджио (1380—1459 г.). Проучването на латинската класическа литература е създадо голѣмъ интересъ къмъ грѣцката, и затова гъркътъ Мануилъ Хрисоларъ, който е дирилъ на западъ помощъ противъ турцитѣ и е носилъ съ себе си грѣцки ржкописи, е открилъ прѣзъ 1396 г. въ Флоренция по поканата на мѣстната власть курсове по грѣцки езикъ, а по-сетнѣ прѣзъ 1402 г. и

въ Павия, гдѣто е написалъ и една кратка грѣцка граматика. Сжщеврѣменно жадни за знание италиянци отивали въ Византия, за да научатъ грѣцки. Единъ отъ тѣхъ, Джовани Ауриспа, прѣнесълъ въ 1423 год. оттамо въ Италия 238 тома грѣцки класици. А когато прѣзъ 1453 г. Цариградъ падналъ въ турски ржцѣ, грѣцки учени и учители масово надолшли въ Италия и прѣнесли тамо почти изцѣло грѣцкитѣ писатели, които иначе при новитѣ политически условия въ Ориента биха изгинали. Така двата вида литература — латинската и грѣцката — се явили като равноцѣнни и равноправни и възврѣщането къмъ античната култура получила своето естѣвено закрѣпление. Въ разгара на занятията съ древността се открива печатното изкуство (1464 г.). Благодарение на прѣдприемчивия духъ на тримата Алдиновци отъ Венеция (Aldus Manutius 1449—1515 год., Paulus Manutius 1449—1515 и Aldus Nepos 1547—1597) и на Джунта отъ Флоренция старитѣ писатели се печататъ прѣзъ XV и XVI вѣкъ все въ по-нови и по-нови издания и интересътъ къмъ античната писменостъ обхваща все по-широки и по-широки кржгове на образованото общество. Въодушевението, което сж изпитвали италиянскитѣ хуманисти отъ античната култура, е носило естетиченъ и подражателенъ характеръ; тѣмъ е липсвалъ прѣди всичко критически усѣтъ и не сж намирили особено удоволствие въ безпристрастно изслѣждане на исторически прѣдаденитѣ факти. Съ гениялно лекомислие тѣ сж мѣнили и често пжти влошавали тия мѣста на ржкописния текстъ, които сж били поврѣдени или неразбираеми, и тѣй сж прибавяли нови грѣшки къмъ старитѣ. Отдѣлни поети, като Лукреций, Плавтъ и др., сж добили съвсѣмъ другъ видъ, отколкото сж имали първоначално. При това за основа на печатнитѣ издания сж служили безразборно ржкописитѣ, които имъ сж попадали случайно, като давали винаги прѣднина на най-новитѣ, понеже най-лесно се разчитали. Интересътъ, който сж проявили къмъ римскитѣ древности и реалии, е билъ доста поврѣхностенъ. Тѣ сж ни дали оскждни пособия за изучване на античнитѣ езици, главно на грѣцки, субективни естетични мнѣния, красиви подражания въ стихове и проза на латински, които изобщо не сж били достатѣчни да създадатъ едно научно познание. Но макаръ италиянскитѣ хуманизъмъ да не е смогналъ да издигне заниманието съ античната литература до научна висота,

все пакъ той е създалъ прѣдпоставки за това, като е осигурилъ и направилъ достъпни прѣди всичко текстове, които сж главната материална основа на филологията. Той е прѣдизвикалъ освѣнъ това интересъ и въ другитѣ западни страни къмъ античната култура, и Италия е привличала въ онова врѣме хора отъ цѣлия образованъ свѣтъ. Вслѣдствие на това заниманието съ античната култура, което е въстановило прѣкъснатата въ срѣднитѣ вѣкове връзка между дотогавашнитѣ науки и тѣхнитѣ първоизвори и дало потикъ да се създаде модерната европейска литература и изкуство, е минало и отвъдъ Алпитъ, гдѣто именно е могло да се прѣвърне постепенно въ една наука.

Първиятъ сериозенъ опитъ да се прѣвърне заниманието съ античната култура въ наука е билъ сторенъ въ Франция прѣзъ XVI вѣкъ. Въ това отношение иматъ голѣма заслуга Робертъ Стефанъ (1503—1559 г.) и Хенрихъ Стефанъ (1528—1598 г.), които сж събрали и прѣработили рѣчника на класическитѣ езици. До тогава сж си служили съ стария *Dictionarium septem linguarum* на августинския монахъ Калепинъ Бергамски (1435—1511 г.), който отъ 1502 г. е билъ прѣпечатванъ 18 пѣти въ Алдинската печатница. Робертъ Стефанъ го е надминалъ съ своя *Thesaurus linguae Latinae*, издаденъ най-напрѣдъ въ единъ томъ прѣзъ 1531 г., а послѣ твърдѣ увеличенъ въ три тома прѣзъ 1543 г. — една книга, която дълго врѣме е била използвана, а сега има само историческо значение. Синъ му Хенрихъ пъкъ издалъ съ съдѣйствието на мнозина учени *Thesaurus Graecae linguae*, едно огромно съчинение въ петъ фолиянта, което въ ново врѣме е било прѣработвано и поправяно много пѣти и остава все още незамѣнимо. Макаръ и въ тоя рѣчникъ да липсва едно историческо-etimологическо изложение на значенията на думитѣ, все пакъ той ни дава обиленъ материалъ за езика отъ всички периоди и вѣрно опрѣдѣление и обяснение на думитѣ. Отъ езиково и нормативно становище сж разработвали французитѣ учени отъ XVI вѣкъ и антикварни въпроси, както ни показватъ съчиненията на Брисонъ (1531—91 г.) „*De verborum, quae ad ius civile pertinent, significatione*“ и „*De formulis et solemnibus populî Romanorum verbis*“ и трактата на Францискъ Хотманъ (1524—90 г.) „*De magistratibus Romanorum eorumque institutione*“.

Но най-видниятъ френски ученъ отъ онова врѣме, на което се е удало да създаде първитѣ основи на модерната класическа филология, е Йосифъ Скалигеръ (1540—1609 г.), чиято сила и значение се е крѣпяло главно върху познанието на езика и на граматиката, както личи отъ неговия повикъ: „*Utinam essem bonus grammaticus!*“ И за това той е издалъ за първъ пѣтъ по задоволителенъ начинъ Варона, елегичитѣ, Манилия и особено майсторски е прѣработилъ съчинението на Феста (*de verborum significatione libri XX*), като е допълнилъ умѣло празнинитѣ въ него. Отдавайки голѣмо значение на ръкописитѣ, Скалигеръ е изхвърлилъ въ своитѣ издания интерполациитѣ и ненужднитѣ поправки на италианскитѣ коректори и се стремѣлъ да въстанови първоначалния имъ видъ. Но съ това не се изчерпва дѣйността му: той е основалъ и научната хронология, като написалъ книгитѣ „*De emendatione temporum* (1583 г.)“, „*Thesaurus temporum*“ и „*Оλυμπιάδων ἀνατομική*“, които показватъ, че не е билъ чуждъ на историческото схващане на древността. Освѣнъ това Скалигеръ е прѣдмилъ изискването, щото научната работа да не се разпръсва въ редица несвързани бѣлѣжки, въ каквито обикновено се проявявала дотогавашната филоложка дѣйностъ, но да се съсрѣдоточи около единъ авторъ или прѣдметъ, който изцѣло тя да разгледа и прѣгледно да изложи. Духа именно на това изискване отразява системно подредениятъ *Thesaurus inscriptionum Latinarum*, издаденъ отъ Гутеръ, а сжщо и трактата на Исакъ Казобонъ (1559—1614 г.) „*De satyrica Graecorum poesi et Romanorum satira l. II* (1605 г.)“ — първото съчинение, гдѣто единъ значителенъ дѣлъ отъ историята на литературата е билъ системно разгледанъ и прослѣденъ въ своя развой.

Вдѣлбочаванието въ езиковитѣ и граматически познания, което прѣдставя най-характерната чѣрта на френската филология прѣзъ XVI и XVII вѣкъ, е създадо условия, за да се доразвиятъ и освѣршенствуватъ методитѣ на филологическата критика. Затова е допринесълъ извънредно много английскиятъ ученъ Ричардъ Бентлей (1662—1742 г.), който заема първо мѣсто въ филологията прѣзъ XVIII вѣкъ и несъмнѣно е билъ слѣдъ Скалигера най-великиятъ филологъ. Той е обосновалъ и създалъ прѣди всичко литературната критика съ своето прочуто съчинение за писмата на Фаларисъ. Пълното

и точно познание на античната литература и вживяването въ древността му е позволило да различи отделнитѣ стилове и начини на мислене въ различнитѣ епохи и да отдели съ пълна сигурност истинското авторство отъ подложното. Но Бентлей е проявилъ и усѣтъ за критика на ржкописитѣ, като е издирвалъ между многото ржкописи почти винаги съ сигуренъ тактъ ония, които му поднасяли най-чистъ и свободенъ отъ интерполации текстъ. Освѣнъ това великиятъ англичанинъ е издигналъ основнитѣ стѣни на античната метрика, схваналъ е за пръвъ пжтъ значението на размѣра и отношението му къмъ рѣчъта и го е използвалъ като срѣдство за по-прецизно установяване на текста и за по-сигурно граматично наблюдение на езика. И на мѣстото на различнитѣ волности, съ които сж обяснявали до тогава метриката у латинскитѣ комици, доваждатъ строго установени принципи, които водѣли вече къмъ размѣритѣ на лирицитѣ и трагидитѣ. Нѣкои отъ правилата, които е установилъ въ своитѣ издания на Теренция, Федра, Хорация и пр., сж се издигнали до неотемни закони. Въ свръзка съ размѣра Бентлей сжщо е открилъ дигамата въ Омировия текстъ. Великиятъ ученъ, който съ пълно право е могълъ да рече: „nobis et ratio et res ipsa septum codicibus potiores sunt“, е въздѣйствувалъ особено силно върху съврѣмнената нему холандска филология, чиито прѣдставители Хемстерхузъ (1685—1866 г.), Рункенъ (1723—98 г.) и Валкенаръ (1715—1785 г.) сж използвали и развили още повече неговитѣ критически похвати въ цѣла редица издания на гръцки и латински автори.

И тъй, вслѣдствие на извънредно голѣмитѣ заслуги на Скалигера и Бентлея за развоя на класическата филология, нейнитѣ формални дисциплини, които се свеждатъ главно къмъ текстова ексегеза и критика, сж били достатъчно развити въ края на XVIII вѣкъ. Но въпрѣки това класическата филология въ това врѣме още не е прѣдставяла напълно закржглена наука. Такава тя е могла да стане чакъ тепърва, когато къмъ формалнитѣ ѝ дисциплини се притурѣха и реалнитѣ, чието установяване по необходимостъ би прѣвърнало дотогавашния ѝ нормативенъ характеръ въ исторически. И това е станало въ началото на XIX вѣкъ, и то въ Германия, гдѣто философската и научната мисль е била вече доста развита. Особенъ потикъ за това е далъ прѣди всичко

Иоанъ Йоакимъ Винкелманъ съ своята книга за античното изкуство (1764 г.), въ която за пръвъ пжтъ сж били приложени законитѣ на органичния животъ върху една област на духовната дѣйностъ на човѣка. Той е доказалъ, че изкуството е неразривно свързано съ живота на нацията, и че неговото зараждане, процвѣтяване и упадъкъ се намира въ зависимостъ отъ строго опрѣдѣлени условия — една мисль, която е указала извънредно голѣмо влияние изобщо върху схващането на духовния животъ на всѣка културна нация. Тъй е билъ проправенъ пжтътъ за възгледа на Хамана, Хердера и Хумболда, че езикъ, вѣра и нрави прѣдставятъ непосредственъ изразъ на народната душа.

Подъ влиянието на тия велики мислители нѣмскиятъ филологъ Фридрихъ Августъ Волфъ, който съ пълно право минава за създател на модерната класическа филология, е дошълъ до възгледа, че задачитѣ на класическата филология се свеждатъ къмъ опознаване на античното човѣчество въ всички негови прояви, които сж тѣсно свързани помежду си чрѣзъ връзката на националността. Той е обосновалъ тоя свой възгледъ отначало въ лекциитѣ си върху тъй наречената филологическа енциклопедия, които е челъ прѣзъ 1785 год. въ Халския университетъ, а послѣ го е доразвилъ въ една особена статия, посветена на Гюте, *dem Kenner und Darsteller des griechischen Geistes*, която публикувалъ прѣзъ 1817 г. въ списанието „Museum der Altertumswissenschaft.“ Волфъ си прѣдставя филологията като съвкупностъ отъ редица дисциплини, които ни запознаватъ съ обществения и домашния животъ на гръцитѣ и римлянитѣ, съ тѣхнага култура, езикъ, изкуство, наука, нрави, религия, националенъ битъ и начинъ на мислене и чувствуване. И въ тая насока се движатъ и филоложкитѣ съчинения на Волфа, отъ които само върху двѣ ще се спремъ тукъ.

Бѣлѣжитиятъ нѣмски филологъ пръвъ е схваналъ, че схолиитѣ на Омира, които били издадени наскоро отъ френския ученъ D'Ansse de Villosion (1752—1805 г.), ни позволяватъ да се възвѣрнемъ къмъ установения въ Александрия текстъ на Илиядата и Одисеята, отъ който чувствително се отклонявала Омировата вулгата, и затова подхвърлилъ на едно подробно изслѣждане цѣлата външна история на поемитѣ и долаванитѣ въ самитѣ тѣхъ противорѣчия. Въ резул-

татъ на това се явяватъ неговитѣ „*Prolegomena in Homerum*“, съ които почва нова ера въ филологията, тъй като тѣ сж навели съврѣменнитѣ филолози къмъ дълбоки мисли върху развоја на грѣцката поезия и сж създали нови насоки въ установяването на текстоветѣ. Оттогава насамъ издателитѣ на античнитѣ автори отхвърлятъ рѣшително тъй наречената вулгата и се стремятъ въз основа на исторически свидѣтелства да постигнатъ най-старата формация на текста. Друго едно съчинение на Волфа, отъ което поличава, какъ е схващаль изобщо задачитѣ на филологията, е коментарътъ и подробнитѣ *prolegomena* къмъ издадената отъ него рѣчь на Демостена противъ Лептина, гдѣто той обяснява основно и сбито общественитѣ тегоби и развоја на законодателството въ Атина — първиятъ годенъ трактатъ по древноститѣ.

Но още повече отъ Волфа е съдѣйствуваль неговиятъ великъ ученикъ Августъ Бьокъ да се прѣвърне филологията въ историческа наука. Затова сж допринесли не малко неговитѣ лекции върху грѣцкитѣ древности и върху енциклопедията и методологията на филологическитѣ дисциплини. Грѣцкитѣ древности сж били до тогава една въ по-голѣмъ или по малкъ размѣръ маса отъ отдѣлни бѣлѣжки. Бьокъ чрѣзъ своето дълбоко научно съчинение „*Die Staatshaushaltung der Athener*“ (1871 г.) е основаль дисциплината на държавнитѣ древности. Той е създалъ и грѣцката епиграфика, като е изработилъ първитѣ два тома на издания по негово настояване отъ Берлинската академия *Corpus inscriptionum Graecarum*. Освѣнъ това е написалъ и метрологични изслѣдвания (1838 г.), въ които е доказаль връзката между ориенталскитѣ и античнитѣ мѣрки и теглилки. Въ тѣсно съотношение съ тия негови съчинения стои съставената отъ лекциитѣ му енциклопедия и методология на класическата филология, която поставя реалнитѣ дисциплини на сжщата височина, на каквато сж били поставени формалнитѣ — критиката и ексеgezата. Филологията е за него „възпроизвеждане на произведеното“; нейната цѣль е „въстановяване на древността“; самата наука се разпада въ учение за акта на самото опознаване, който се свежда къмъ критика и ексегега, и въ изложение на придобититѣ материални резултати, което прѣдставя сжщинското съдържание на науката за античния животъ. Самото изложение се разврѣща въ особени дисциплини, които

сж поставятъ за цѣль да разгледатъ отдѣлнитѣ страни на античността, каквито сж: 1) обществениятъ животъ, който се обяснява отъ дисциплинитѣ: хронология, география, политическа история и държавни древности; 2) частниятъ животъ — къмъ него сж отнесени метрологията и нумизматиката; 3) външната религия и изкуството; 4) знанията, съ които разполагали античнитѣ народи, съ други думи: митология, философия, отдѣлнитѣ науки, литература, езикъ съ включване на стилистика и метрика.

На това схващане на филологията, което водило къмъ нейното историзиране, се е противопоставилъ Готфридъ Херманъ (1772—1848 г.). Той си оставаль привърженикъ на формалната филология, която е била длъжна да установи четливи текстове и да съдѣйствува за разбирането имъ. Като изключителна работа на филолога той е считаль ексеgezата и критиката съ включване, разбира се, на необходимитѣ за тая работа помощни дисциплини, каквито сж граматиката и метриката. Все пакъ склонността къмъ систематично знание, присъща на нѣмската раса, се е проявила и у него. Съ помощта на собствени наблюдения той е нахвърляль въз основа на принципитѣ на Бентлея първата научна сграда на античната метрика, съдѣйствуваль е значително за систематизиране на грѣцката граматика; опиталь се е да създаде една антична поетика; най-сетнѣ той е написалъ историята на хексаметра въ цѣлия му развой отъ Омира чакъ до Нона (IV в. сл. Хр.) и е използуваль нейнитѣ данни за литературно-исторически изслѣдвания. Но всички тия трудове сж имали за цѣль да създадатъ рационални и сигурни помощни срѣдства за правилното разрѣшение на задачитѣ, които си е поставяла формалната филология. И на реалното разширение на науката той е гледаль съ недовѣрие, тъй като то могло да отвлѣче вниманието на филолозитѣ отъ сжщинскитѣ задачи на филологията, както той ги схващаль, и да я доведе до пълень упадѣкъ.

Едностраничността, съ която отъ една страна се нартрѣвало надмощието на реалната филология, а отъ друга страна се защищавало чисто формалното становище, е прѣдизвикало ожесточена борба въ продължение на нѣколко десетки години между Хермана, Бьока и привърженицитѣ имъ. Охотността къмъ борба у Хермана е била подхранвана

отъ опущенията и прибързаноститѣ, съ които е съпроводена всѣко творческо възсъздаване на исторически процеси, а сжшо и отъ собствената липса на усѣтъ за органическо и историческо разглеждане, която у неговитѣ ученици е могла да достигне до отрицание на всѣки интересъ къмъ реалиитѣ на древноста. Така, напр., Шнайдевинъ, единъ отъ ученицитѣ на Хермана, е посрещналъ една току-що излѣзла студия за триумфа, както твърди Узенеръ, съ думитѣ: „Какъ може единъ уменъ човѣкъ да пише съчинение върху триумфа? Другояче стои въпросътъ, ако той е трѣбвало да обясни извѣстно мѣсто у Ливия! Той е могълъ тогава да събере паралели и тъй да уясни въпросното мѣсто. Но какъвъ смисълъ има да се пише една книга изобщо за триумфа?“

Но пропастьта, която е дѣлила двата лагера, е била изпълнена съ напрѣдъка на студиитѣ и неволно, когато изискванията за историческитѣ изслѣдвания сж станали по-строги, по-младата генерация отъ Хермановата школа е положила особено старание въ разработване на античнитѣ реалии. Примирителната дума между двѣтѣ страни е била изказана най-сетнѣ отъ Фр. Ричлъ (1861—76). Той е призналъ заедно съ Бьока като задача на филологията „възпроизвеждането на живота на класическата древностъ чрѣзъ разглеждане и опознаване на сжщественитѣ ѣ прояви“, но сжщеврѣменно е изискувалъ, щото това възпроизвеждане да бжде не само идеално, исторически научно, но сжщеврѣменно и реално — съ други думи да бжде насочено и къмъ запазване и възстановяване на литературнитѣ паметници.

Изобщо всички, които сж се опитвали да ни поднесатъ една систематика на филологическата дисциплина, колкото и да сж се различавали помежду си, все пакъ сж се съгласявали съ Бьока относно цѣлитѣ и задачитѣ на филологията. И това схващане се е присадило отъ класическата филология върху останалитѣ филологии, които сж се развили главно по нейния образецъ. Всѣка отъ тия филологии намира своето особено срѣдище въ една национална литература, отъ която изхождайки проучва и изслѣдва историческия животъ на съответнитѣ народи. Така народността обединява отдѣлнитѣ дисциплини на филологията въ една цѣлостна наука.

Но отъ срѣдата на XIX в. и началото на XX в. езицитѣ, изкуството, религията, правото, философията и историята, които се проучваха до тогава отъ отдѣлнитѣ филологии като разно-

образни прояви на съвкупния животъ само на една отдѣлна нация, взема сама по себе си, бидоха подхвърлени на едно ново разглеждане, което има своето обединително срѣдище не вече въ живота на отдѣлната нация, а въ еднаквостта на духовнитѣ прояви у всички народи. Така бидоха създадени слѣдъ Волфа и Бьока цѣла редица дисциплини, каквито сж общо езиковедие, обща история на изкуството, обща наука за религията, нравитѣ и правото, обща история на философията и политическа история — дисциплини, които си поставятъ за задача чрѣзъ сравнителенъ методъ да изучатъ общочовѣшката култура. Въпрѣки това, понятието за класическа филология и изобщо за филология, както е формулирано отъ Бьока, си остава въ сила, тъй като сравнителното изучаване на общочовѣшката култура има за изходна точка даннитѣ, които ни поднасятъ филологиитѣ на отдѣлнитѣ народи. По тоя начинъ двата вида на разглеждане културата — националниятъ, който е присжщъ на отдѣлнитѣ филологии, и универсалниятъ, който ни поднасятъ сравнителнитѣ дисциплини, — се явяватъ съвмѣстими и взаимно се допълватъ, тъй като сравнението изобщо задълбочава познанието и изостря погледа за типичното — общочовѣшкото и особеното — националното. Затова и филологията, която си поставя за цѣль въ духа на Бьока и Волфа да изучи отдѣлна национална култура, е заставена да вземе подъ внимание и принципитѣ, които лежатъ въ основата на сравнителното изслѣждане на човѣшката култура. Но и прѣди да се създадатъ сравнителнитѣ дисциплини, класическата филология не е могла да се ограничи върху едно напълно изолирано разглеждане на античната култура. И това е много естествено, тъй като никой народъ, колкото и да е надаренъ, не е създалъ своята култура напълно самостоятелно. Нѣкогашниятъ възгледъ, че историческия животъ на гърцитѣ се е развилъ напълно самостоятелно, и че е останалъ незасегнатъ отъ значителни влияния на чужди култури, е билъ оборенъ въ основата си вече отъ Бьока, който е доказалъ, че мѣрките и теглитѣ у гърцитѣ стоятъ въ най-тѣсна връзка съ вавилонската култура. Неговиятъ ученикъ О. Мюлеръ, разглеждайки атинския акрополъ, е схваналъ, че грѣцкото изкуство, въпрѣки своето съвършенство, е имало за изходна точка асиро-вавилонски образци, които дълго врѣме сж упражнявали въздѣйствието върху него. Прѣминаването на чужди фабули и новели у гърцитѣ е въ много случаи доказано. Освѣнъ това въ хе-

ленистическата епоха, когато сношенията между народитѣ сж били доста оживени и сж били създадени условия за една усилена книжовна търговия, чуждитѣ литератури сж били използвани въ доста голѣма степенъ отъ гърцитѣ, за да се запознаятъ съ историята, религията и културата на негрѣцкитѣ племена, които по тоя начинъ сж указали извѣстно влияние върху самитѣ гърци. А сжщо и растящето влияние на Истока и пропагандата на източни религии, както се признава за сега отъ всички, е въздѣйствувало върху философскитѣ възгледи и настроения на залѣзващата древностъ и се проявило и въ съдържанието и формата на нѣкои литературни видове. И тѣй установеното отъ Волфа и Бьока понятие за класическата филология, като наука, която си поставя за цѣль да възстанови изцѣло античния животъ, си запазва своята сила, като се взематъ обаче подъ внимание и влиянията, които сж упражнили върху него и чуждитѣ култури. Но историзирането на класическата филология, която съ течение на врѣмето все повече се прониква отъ еволюционни идеи, изисква отъ филолога да проучи и въздѣйствието на античната култура върху човѣчеството, и слѣдъ като е била вече залѣзла. Защото исторически характерното и исторически дѣйното може да се установи главно възъ основа на влиянието, което то е упражнило впоследствие.

Съ огледъ къмъ различнитѣ страни на античния животъ класическата филология по принципа за дѣление на работата се е развърнала въ отдѣлни дисциплини. И споредъ главната областъ на своята работа едни филолози могатъ да се нарекатъ историци на езика, други изслѣдвачи на литературата, трети археолози, четвърти историци на философията, пети историци на религията, шести историци на политическия животъ и пр. Но крайната цѣль, на която служи за сега всѣка единична филоложка работа, е въ сжщностъ една и сжща — да се даде цѣлостенъ образъ на засегнатия отъ източни влияния културенъ развой, който води отъ древнитѣ гърци прѣзъ хеленизма, Римъ и църквата чакъ до основитѣ на модерната култура. Ржководната идея на класическата филология, слѣдователно, е за сега — да ни поднесе едно изложение на съвкупната европейска култура, и въ това се състои особената сила и привлѣкателностъ на тая дисциплина.
